

Keresztény uralkodói jegyek a *Triakontaetér*ikosban

2022. 11. 30.

Tartalom

Bevezetés	3
1. Politikatörténeti áttekintés	4
1. 1. A hatalomhoz vezető út (305-310)	4
1. 2. Az egyeduralkodó megszerzése (310-324).....	5
1. 3. Konstantin valláspolitikája	6
2. Caesareai Eusebius.....	7
3. A <i>Triakontaetérkos</i> és a hatalom kérdése	8
Konklúzió	15
Irodalomjegyzék.....	17
Függelék	19

Bevezetés

A késő ókor történetében fontos szerepet tölt be a Kr. u. 4. századi Róma alakulása. A tetrarchia kialakulását megindító Diocletianus után nem sokkal emelkedik fel *Flavius Valerius Constantinus caesar*, majd *augustus*, akit Hartwin Brandt joggal nevez az első keresztény uralkodónak.¹ Nagy Konstantin elsőként kedvezményezett a keresztényeknek, és az ő idejében, lassan 1700 éve, 325-ben került sor az első egyetemes zsinatra Nicea (Izник, Törökország) városában. Uralkodásának ideje (306-337) egy átmeneti kor, melynek kutatását ma sem mondhatjuk lezártnak. Konstantin számos pogány és keresztény író művében megjelent; kormányzása, egyházpolitikája új vezetői mintát nyújtott úgy a későbbi korok keresztény uralkodói számára, mint a bizánci császároknak.

Ebben az átmeneti időszakban élt és alkotott Caesarea püspöke, Eusebius, Konstantin életrajzírója.² A patriarcha munkássága több szempontból is fontos, ha meg akarjuk érteni a negyedik század történéseit. Az általa írt *Egyháztörténet*³ egy új szemléletű történeti munka, melyben nem csak a saját koráról írt, hanem az őt megelőző időszakról: a kezdetektől Konstantin uralmáig.⁴ Emellett még egy helyen, a *Triakontaetérikos*-ban⁵ foglalkozott az akkor uralkodó császárral. Műveiben Konstantint ideális keresztény uralkodóként ábrázolta, mely *idea* már az ókortól kezdve és a középkor folyamán követendő példává lett.

Dolgozatomban ezt az uralkodói ideált elemzem, kérdéseim erre vonatkoznak, forrásom pedig Eusebiusnak Konstantin császár harminc éves uralkodásának ünnepségére írt beszéde, a *Triakontaetérikos*. A mű a tudomány mai állása alapján valójában két külön beszéd lehetett,⁶ én egészében vizsgáltam. A következő kérdésekre keresem a választ: hogyan legitimálja Konstantin uralmát Eusebius a beszédében az Egyház felé? Milyen keresztény uralkodói

¹Brandt, Hartwin: *Nagy Konstantin, az első keresztény uralkodó*. Ford. T. Bíró Katalin. Budapest. 2007. 13.

² A *Vita Constantini* ógörög nyelven: <https://scaife.perseus.org/reader/urn:cts:greekLit:tlg2018.tlg020.1st1K-grc1:1.TOC.1-1.TOC.4/> (Letöltés: 2022. 11. 29.)

³A *Historia Ecclesiastica* ógörög nyelven: <https://scaife.perseus.org/reader/urn:cts:greekLit:tlg2018.tlg002.1st1K-grc1:1/> (Letöltés: 2022. 11. 29.)

⁴ Vanyó László: *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Budapest. 1988. 524-526.

⁵ A *Triakontaetérikos* angol nyelven, Ernest Cushing Richardson fordításában: <https://www.newadvent.org/fathers/2504.htm> (Letöltés: 2022. 11. 21.); az ógörög szöveg kiadását lásd: Heikel, Ivar A.: *Eusebius Werke I. Über das Leben Constantins, Constantins Rede an die heilige Versammlung. Tricennatsrede an Constantin*. GCS Eusebius. Hinric. Leipzig. 1902.

⁶ Farkas Zoltán: *Teleios Logos Eusebius-tanulmányok*. Szerk. Borzsák István (Apollo Könyvtár 25.) Budapest. 2005. 58.

vonások jellemzik a császárt? Milyen egyházpolitikai célok rajzolódnak ki a beszédben? Elemzésemmel Konstantin keresztény uralkodói mintáját szándékozom vizsgálni és értékelni az eddigi kutatások fényében.

1. Politikatörténeti áttekintés

1. 1. A hatalomhoz vezető út (305-310)

305-ben a *tetrarchia* rendszerének kialakítója, Diocletianus lemondott hatalmáról. Uralkodótársa, Maximianus *augustus* is így tett kérésére. Az egykori két *caesar*, Constantius Chlorus, Konstantin atyja és Galerius lettek az új *augustusok*.⁷ Az új *caesarok* Galerius támogatását élvezték: Nyugaton Flavius Valerius Severus, Keleten Maximinus Daia. A *tetrarchia* rendszerében nem lehetett egy uralkodó gyermeke a hatalomban az örököse, viszont egy év múlva, amikor egy hadjárat alatt meghalt Constantius Chlorus, katonái fiát, Konstantint kiáltották ki *augustuszá*, aki ezt elfogadta, mivel nem szándékozott a háttérben maradni.⁸ Galerius végül csak *caesarként* ismerte el őt és Severus lett az *augustus*.

Létrejött a harmadik *tetrarchia*, de a senatorok és praetorianusok Itáliában kinevezték Maxentiust, Maximianus fiát császárnak, mivel a hatalomgyakorlásban egyre kevesebb szerep jutott nekik.⁹ A rendszer helyreállításának reményében Severus *augustusnak* kellett fellépnie 307-ben, de Itáliába vonulása nem volt sikeres és még ez évben meghalt.¹⁰ Ekkor Maximianus a hatalmi harc megfékezése érdekében Konstantin támogatója lett és lányát, Faustát hozzáadta, és önkényesen *augustusi* rangra emelte.¹¹ Ekkor már Diocletianus sem maradhatott tétlen, a *tetrarchia* nyugati helyreállításának érdekében Carnuntumban (Petronell/Deutsch-Altenburg, Ausztria) 308 novemberében tanácskozássra hívta Galerius és Maximianust; itt létrejött a következő hatalmi rend: egy illír katonát neveztek ki új *augustuszá*, Liciniust és Konstantin lett a Nyugat *caesara*, aki ezt látszólag elfogadta.¹²

⁷ Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Budapest. 2007. 597.

⁸ Brandt, Hartwin: *Az ókor alkonya: A kései Római Birodalom története*. Ford. Pataricza Dóra. Budapest. 2006. 19.

⁹ Havas – Hegyi W. – Szabó: *Római*. 601.

¹⁰ Brandt, Hartwin: *Nagy Konstantin*. 42.

¹¹ Brandt, Hartwin: *Az ókor*. 21.

¹² Havas – Hegyi W. – Szabó: *Római*. 601.

Licinius ugyan nem tudta megállítani Maxentiust, de 310-ig nem is tudott Maxentius sem előrébb jutni a Rómában tomboló élelmiszerhiány miatt.

1. 2. Az egyeduralom megszerzése (310-324)

311-ben, Galerius halálát követően a vezetők háborúba kezdtek.¹³ Hivatalosan Maximinus Daia lett volna Keleten az *augustus*, de Licinius elkezdett Kis-Ázsia irányába terjeszkedni. Végül nem került sor háborúra, de a konfliktus következtében mindketten szövetségeseket kerestek: Maximinus Daia Maxentiusnál, Licinius Konstantinnál. Ekkor jegyezte el Licinius Constantiát, Konstantin nővérét. 312-ben, miután sikerült a Rajna mentén csillapítani a határbetöréseket, Konstantin benyomult Itáliába, ahol ebben az évben október 28-án a Milvius hídi csatában legyőzte Maxentiust; később ennek a harcnak az előestje válik a „konstantini fordulattá”, ami nemcsak az egyeduralmi rendszer kialakításának fontos mozzanata volt, hanem a keresztény uralkodói ideál meghatározó eseményévé is vált.¹⁴

Ettől a ponttól kezdve Konstantin politikájában kimutatható a keresztények irányába való nyitás, amit a 313 februárjában Liciniussal kötött Milánói ediktum kiadása is mutat; ez biztosított mindenki számára szabad vallásgyakorlást.¹⁵ Ebben a rendeletben Konstantin és Licinius felosztotta két részre a Birodalmat, melynek nyugati felét Constantinus, a keleti felét Licinius birtokolta, ahol még Maximinus Daia uralkodott. Végül Hadrianopolisnál (Edirne, Törökország) Licinius megverte Maximinus Daiát, aki később öngyilkos lett.¹⁶

A *monarcha* státusz megszerzéséhez viszont elkerülhetetlen volt összeütközésük, ami 316-ban kezdődött. 324-ben Hadrianopolisnál és Chrysopolisnál (Isztambul, Törökország) Konstantin megsemmisítő vereséget mért Liciniusra, akit először őrizetbe vetetett, majd kivégeztetett.¹⁷ A Római Birodalom egyedüli ura ezzel Konstantin lett.

¹³ Havas – Hegyi W. – Szabó: *Római*. 602.

¹⁴ Brandt: *Nagy Konstantin*. 53-57.; Brandt: *Az ókor*. 24-25.

¹⁵ Havas – Hegyi W. – Szabó: *Római*. 604.

¹⁶ Havas – Hegyi W. – Szabó: *Római*. 604.

¹⁷ Havas – Hegyi W. – Szabó: *Római*. 605.

1. 3. Konstantin valláspolitikája

Konstantin valláspolitikáját nem lehet egyértelműen kereszténynek mondani a politikai pályafutásának kezdetétől a végéig. Korának egységesülő folyamatában két nagy vallás uralkodott: a meglehetősen bonyolult *Sol Invictus* kultusz, amely istennek a jelzőjét a császári címében is alkalmazta,¹⁸ illetve a kereszténység.¹⁹ Ebből a versenyből a kereszténység jött ki diadalmasan.²⁰

A „konstantini fordulat” után az uralkodó elsősorban rendeleti úton támogatta a kereszténységet.²¹ Az egyház belső ügyeibe is beleszólt, uralkodása alatt tartották az első ökumenikus zsinatot, a niceai (Iznik, Törökország) zsinatot 325-ben.²² Az uralkodó egyik legmaradandóbb tevékenysége, amit Eusebius is megemlíti, a templomépítés volt.²³ Kiemelendő a Szent Sír-templom (Jeuzsálem, Izrael), a *Haghia Sophia* (Isztambul, Törökország) és a római Szent Péter-templom (nem a ma is álló Szent Péter bazilika) megalapítása.²⁴

Kitérve a pogánysággal szembeni helyzetre, noha voltak szentélyrombolások, Konstantin végig pragmatikus uralkodó volt, nyíltan nem támadta a pogányokat.²⁵ Az emlékműveken és pénzérméken a pogány jelképek, szimbólumok fokozatosan tűntek el.²⁶ Hozzá kell tenni, rengeteg ilyen elemet a kereszténység magába integrált.²⁷

Az uralkodó halálos ágyáig nem mondott le a *pontifex maximus* címről, ezt utódjai már megtették.²⁸ Konstantin valláspolitikája végül az államegyház kialakulását eredményezte.²⁹

¹⁸ Brandt: *Nagy Konstantin*. 121.

¹⁹ Alföldi András: *Keresztény császárok, pogány Róma*. Máriabesnyő. 2017. 11.

²⁰ Brandt: *Nagy Konstantin*. 56.

²¹ Havas – Hegyi W. – Szabó: *Római*. 607.

²² Chadwick, Henry: *A korai egyház*. Ford. Ertsey Krisztina, Tornai Szabolcs. Budapest. 1999. 120.

²³ Brandt: *Nagy Konstantin*. 108.

²⁴ Drake, Harold A.: *Constantine and the Bishops, The Politics of Intolerance*. Baltimore, London. 2000. 11.

²⁵ Brandt: *Nagy Konstantin*. 160.

²⁶ Heussi, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Ford. Magyar István. Budapest. 2000. 93.

²⁷ Heussi: *Az egyháztörténet*. 94.

²⁸ Barnes, Timothy D.: *Constantine and Eusebius*. Cambridge, Massachusetts, London. 1984. 245.

²⁹ Heussi: *Az egyháztörténet*. 92.

2. Caesareai Eusebius

A *rhétor* 263 körül születhetett Caesareaban (Caesarea Maritima, Izrael), ahol kereszténnyé lett és Pamphilus püspök presbiterjévé vált.³⁰ Itt elérhető volt számára Órigenész számos könyve, mely megalapozta az ő irodalmi munkásságát. Eusebius így lett korának az egyik legműveltebb papi személye.³¹ A diocletianusi üldözés végül őt is elérte, Egyiptomban elfogták és börtönbe került; kiszabadulásának körülményei nem ismertek, de az biztos, hogy 313-ban Caesareaban püspök lett.³²

Ezekben az időkben az ariánus vitával kapcsolatban ő maga is ariánus lett, mivel el tudta fogadni Arius tanainak egy részét.³³ Ennek megfelelően a niceai zsinat előtt, az antiochiai zsinaton Hosius püspök feltételesen kiközösítette Eusebiust az egyházból.³⁴ A következő, niceai zsinaton, Konstantin császár elnöklete mellett, Eusebius elfogadta az ott megfogalmazott hitvallást és az ariánusok kiközösítését; fontos megemlíteni, hogy Konstantin a zsinat alkalmával Eusebius visszafogadását kezdeményezte és támogatta az ő tanait.³⁵

A császár és Eusebius életükben négyszer találkozhattak (325-ben Niceában, 327-ben Nikomédiában, 335-ben és 336-ban pedig Constantinopolisban), de volt néhány levélváltásuk is.³⁶ Ez jelzi azt is, hogy az uralkodó párbeszédet folytatott a püspökökkel, jelen esetben Eusebiussal.³⁷

A beszéd elemzéséhez kapcsolódóan fontos megemlíteni Eusebius *Praeparatio evangelica* című művét, amit még Porphyrius újplatonista filozófus ellen írt 312 – 322 között.³⁸ A szerző még számos teológiai és történeti művet alkotott, amelyek historiográfiai szempontból megkerülhetetlenek.³⁹

³⁰ Vanyó: *Az ókeresztény*. 525.

³¹ Drake: *Constantine*. 9.

³² Farkas: *Teleios*. 6.

³³ Farkas: *Teleios*. 7.

³⁴ Vanyó: *Az ókeresztény*. 525.

³⁵ Chadwick: *A korai*. 120.

³⁶ Baán István: *Konstantin mint koinosz episzkoposz – a vallás a hatalom vagy a hatalom a vallás szolgálatában*. In: *Vallás és hatalom az Egyházatyák korában*. Szerk. Bugár M. István, Gyurkovics Miklós (Studia Patrum 7.). Nyíregyháza. 2017. 13.

³⁷ Baán: *Konstantin mint*. 17.

³⁸ Vanyó: *Az ókeresztény*. 529.

³⁹ Papp György: *Kaisareai Euszebiosz Egyháztörténetének historiográfiai jelentősége*: <https://docplayer.hu/45819158-Kaisareai-euszebiosz-egyhaztortenetenek-historiografiai-jelentosege.html> (Letöltés: 2022. 11. 29.)

3. A *Triakontaetérikos* és a hatalom kérdése

A szöveg *praefatió*jában Eusebius felhívja a figyelmet arra, hogy a bölcsek szabályai szerint fog eljárni a beszédben, nem pedig a szép szavak stilisztikáját követi; az általa igazságnak gondolt dolgokról fog beszélni, nem pedig ékesen szólni (*Triak. Praef.1*).⁴⁰ Kijelentése nem véletlen, ha arra gondolunk, hogy a teocentrikus hellenista filozófiatörténetben is jelentős szerepet töltöttek be a keresztény gondolkodók, mivel a teológiai rendszerezésük határozta meg a későbbiekben a filozófiát.⁴¹

A császár méltatását viszont az Isten, az Atya laudációjával kezdi, melyben kifejti, hogy a birodalom a hatalmát Istentől meríti, onnan származik a birodalom ereje, és az ország minden vezetője őt imádja együttesen (*Triak. I.3*).⁴² Figyelembe kell venni, hogy mennyiben lehet összefüggésben ez a szöveghely a Plótinoszról is felfedezhető „fogyatkozás nélküli adományozás” újplatonista szabállyal.⁴³ Ezen a helyen fejti ki Eusebius azt, hogy a láthatatlan Istent dicséri a teljes természet: Nap, Hold, csillagok, nappal – éjszaka, évszakok; ezzel a pogány emberekre is hatni próbált, kik a természetet magát gondolták a legfelsőbb erőnek (lásd például: sztoa etc.). A sztoikus gondolkodást itt is megcáfolja, hiszen szerinte a mindenség Istennek alávetett.⁴⁴

A következő részben a szerző már rátér Konstantin dicséretére, melyben a császár uralkodását párhuzamba állítja az Ige (*Logos*) uralkodásával és kimondja, hogy Konstantin a császári tekintélyét az égből meríti és ezáltal volt képes hosszú éveken át irányítani a birodalmat (*Triak. II.1*).⁴⁵ A császárt pedig Isten tolmácsának nevezi, aki az Mindenhatóhoz vezeti az egész emberiséget. A „nép pásztora” kép, illetve az uralkodó és törvényhozó szerepe Eusebius más

⁴⁰ *I come not forward prepared with a fictitious narrative, nor with elegance of language to captivate the ear, desiring to charm my hearers as it were, with a siren's voice; nor shall I present the draught of pleasure in cups of gold decorated with lovely flowers (I mean the graces of style) to those who are pleased with such things. Rather would I follow the precepts of the wise, and admonish all to avoid and turn aside from the beaten road, and keep themselves from contact with the vulgar crowd.*

⁴¹ Halasy-Nagy József: *Az antik filozófia*. Szeged. 2011. 353.

⁴² *And surely when I remember that our own victorious emperor renders praises to this Mighty Sovereign, I do well to follow him, knowing as I do that to him alone we owe that imperial power under which we live. The pious Caesars, instructed by their father's wisdom, acknowledge him as the source of every blessing: the soldiery, the entire body of the people, both in the country and in the cities of the empire, with the governors of the several provinces, assembling together in accordance with the precept of their great Saviour and Teacher, worship him.*

⁴³ Wallis, Richard T.: *Az újplatonizmus*. Ford. Buzási Gábor (*Historia philosophiae*). Budapest. 2002. 93.

⁴⁴ A sztoikus kozmosz felfogásról lásd: Halasy-Nagy: *Az antik*. 284-286.

⁴⁵ *This only begotten Word of God reigns, from ages which had no beginning, to infinite and endless ages, the partner of his Father's kingdom. And [our emperor] ever beloved by him, who derives the source of imperial authority from above, and is strong in the power of his sacred title, has controlled the empire of the world for a long period of years.*

művében is felfedezhető.⁴⁶ Igazán fontos rész itt, hogy a császár az uralkodásának harmincadik évfordulóján nem mutat be állati áldozatot, hanem a legfőbb áldozat az Istennek szentelt Lélek és Szellem. A valóságban Konstantin a pogányok áldozását tényleg korlátozni kezdte, miután egyeduralkodója lett a Római Birodalomnak.⁴⁷

A császár a beszédben hatalmát fokozatosan megosztja gyermekeivel, akik minden tizedik évben *caesari* rangot kapnak egyenként, ezáltal teljesíti be Dániel próféta jóvendölését (Triak. III.2). Eusebius az istenfélelem példájának és a legjámborabb embernek nevezi a császárt. A császárt emellett a birodalmat beragyogó Napként ábrázolja, melynek sugarai a *caesarok*, kik a császári Napszekér négy lova.⁴⁸ Őáltaluk tud mindenhol jelen lenni az *augustus*. Szuverén hatalmának adományozója pedig az Atyaisten maga. Ebben a részben nevezi monarchiának a birodalom államformáját és a demokrácia rendszerét egyenesen anarchiának titulálja (Triak. III.6). Az egyeduralom bevezetése már Iulius Caesar esetében is megjelent, akkor még sikertelenül, de Konstantin korában a *tetrarchia* bukása pont azt jelezte, hogy a hatalom tényleges megosztása nem hozhat sikert; így maradt az egyeduralom.⁴⁹ A keresztény teológiában is volt szerepe a monarchia gondolatának, méghozzá az Isten egyeduralmának tételét védelmezve, az *apologéták* logosztanával szemben; ez a 2-3. századi vita elsősorban a Szentháromság egységének meghatározásában volt lényeges.⁵⁰ Jelen esetben viszont a hellenisztikus királyság szemléletből származhat a monarchia fogalma.⁵¹ Az egészet a szerző az Isten egyediségén vezeti le, hiszen a keresztények, és így az emberiség számára valójában csak egy Isten létezik, ezért létezhet csak egy uralkodó és egy törvény. Már Zénónnál is felfedezhető ez az elképzelés, ami a sztoikus felfogásból ered.⁵² Mindezeket túlmenően az újplatonizmus látásmódja szerint is, a valóság az egységnek a mértéke alapján rendeződik.⁵³

A következő fejezetben egy költői kérdéssel indít a szónok: honnan ered az ember tudása, a szuverén hatalom gondolata, ki látta meg az igazságot fizikai létezőként (Triak.

⁴⁶ Baán: *Konstantin mint*. 14.

⁴⁷ Alföldi: *Keresztény császárok*. 86-92.

⁴⁸ A nap, mint pogány eredetű szimbólum, keresztény ábrázolása nem egyedi eset, lásd: Csízy Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*. Budapest. 2018. 81.

⁴⁹ Alföldi: *Keresztény császárok*. 34.

⁵⁰ Vanyó: *Az ókeresztény*. 345-351.

⁵¹ Barnes: *Constantine*. 254.

⁵² Barth, Paul: *A sztoa filozófiája*. Ford. Szerémy György (A filozófia klasszikusai 16.). Budapest. 1998. 39.

⁵³ Wallis: *Az újplatonizmus*. 74.

IV.1.)?⁵⁴ A válasz az Ige, Jézus maga; tőle származtat minden erőt, ami a világot mozgatja és innen ered a királyi tekintély is az ember számára (Triak. IV.2).⁵⁵

Nagy Konstantin császár tekintélye, címe is innen származik, erényeit (bölcs, jó, igazságos és bátor)⁵⁶ az Igétől kapta (Triak. V.1-4). Eusebius ebben a fejezetben vázolja fel a rossz uralkodó képét: mert aki megtagadja az Urat, hamis isteneknek veti alá magát és erkölcsileg romlott, az nem igaz császár.

Konstantin ezzel szemben az igazság tanúságtétele alapján törvényes vezető, akit nem irányítanak a vágyai, hanem ő szabályozza azokat. Jelleme a legfelsőbb uralkodó, az Isten képmása. Elméjében az Isten országa után vágyakozik, ami nem romlandó. Alattvalóinak és katonáinak hűségét nem tartja nagyszerűnek, a földi kincseket megvetve befelé fordul, hogy Isten megismerésén keresztül elérhesse a Mennyei királyságot. Ezek alapján a legfőbb erényei: a mértékletesség, igazságosság, jámborság; ezek teszik szuverénné az ő uralkodását.⁵⁷

Innen kiindulva Eusebius kifejti, hogy ezen jeles ünnepen maga Isten díjazza a császárt, akinek három évtizedes uralkodását a beszédben számmisztikával értékeli (Triak. VI.1). Ezzel a számmisztikai mintával felvázolja a *Genesist*, és Isten tervének részévé teszi a császárt (Triak. VI.5-21).⁵⁸ Erényei közül kiemeli a jámborságot, mint a mennyei királyságba való bejutás

⁵⁴ *But whence has man this knowledge, and who has ministered these truths to mortal ears? Or whence has a tongue of flesh the power to speak of things so utterly distinct from fleshly or material substance? Who has gazed on the invisible King, and beheld these perfections in him?*

⁵⁵ *Surely there was but one interpreter of these things; the all-pervading Word of God. For he is the author of that rational and intelligent being which exists in man; and, being himself one with his Father's Divine nature, he sheds upon his offspring the out-flowings of his Father's bounty. Hence the natural and untaught powers of thought, which all men, Greeks or Barbarians, alike possess: hence the perception of reason and wisdom, the seeds of integrity and righteousness, the understanding of the arts of life, the knowledge of virtue, the precious name of wisdom, and the noble love of philosophic learning.*

⁵⁶ Platóni erények: Halasy-Nagy: *Az antik.* 159.

⁵⁷ A jámborság, az *eusebeia* fogalma rendkívül bonyolult, lásd: Csízy: *Az ideális vezető.* 20.

⁵⁸ *For first of all he framed in it formless matter, as a substance capable of receiving all forms. He next, by the power of the number two, imparted quality to matter, and gave beauty to that which before was void of all grace. Again, by means of the number three, he framed a body compounded of matter and form, and presenting the three dimensions of breadth, and length, and depth. Then, from the doubling of the number two, he devised the quaternion of the elements, earth, water, air, and fire, and ordained them to be everlasting sources for the supply of this universe. Again, the number four produces the number ten. For the aggregate of one, and two, and three, and four, is ten. And three multiplied with ten discovers the period of a month: and twelve successive months complete the course of the sun. Hence the revolutions of years, and changes of the seasons, which give grace, like variety of color in painting, to that eternity which before was formless and devoid of beauty, for the refreshment and delight of those whose lot it is to traverse therein the course of life.{...} Again, as in the distribution of prizes at the public games, he proclaims various crowns to the victors, and invests each with the rewards of different virtues: but for our good emperor, who is clothed in the very robe of piety, he declares that a higher recompense of his toils is prepared; and, as a prelude to this recompense, permits us now to assemble at this festival, which is composed of perfect numbers, of decades thrice, and triads ten times repeated.{...} The first of these, the triad, is the offspring of the unit, while the unit is the mother of number itself, and presides over all months, and seasons, and years, and every period of time. It may, indeed, be justly termed the origin, foundation, and principle of all number, and derives its name from its abiding character. For, while every other number is diminished or increased*

feltételét. Az *imperator* érdemei közé sorolja a pogánysággal való leszámolást is. Utóbbi igen értékes rész, ha az egyház pozíciójának megerősítése volt Eusebius legfőbb motivációja.⁵⁹

Tovább haladva a pogánysággal kapcsolatban a szónok a politeistákat vadnak tekinti, akik miatt az igaz Isten hívei szenvedtek. Felsorolja a különböző isteneket (például: Aphrodité, Plutón etc.), akiknek eredetét nem ismeri, de veszélyesebbnek tartja őket, mint magukat a pogányokat, mert láthatatlanul a lélek testét támadják (Triak. VII.1).⁶⁰ A vértanúkat, kik szenvedtek felmagasztalja, mivel ők tartották meg a hit létezését a Földön, a keresztényeket üldöző uralkodókat pedig elítéli (Triak. VII.7).⁶¹ Konstantint, mint Isten parancsának végrehajtóját mutatja, akinek legfelsőbb címe: az Isten szolgája; aki az Ige utánzását követve számolt le egyedül a pogányok seregeivel; emellett ez jogosítja fel őt a *Victor* (*Nikétés*) címre is (Triak. VII.13).⁶²

Részletezve a bálványimádókkal folytatott harcot (Triak. VIII.1-9), az uralkodó alaposságát körvonalazza a beszéd, ugyanis mindent megtett azért, hogy az összes tévedést kiirthassa a birodalomból. Erre elhangzik egy példa is Fönícia vidékéről, a Libanon-hegyéről. A szerző megállapítja, hogy mikor már minden pogány hazugság megsemmisült, és a bálványok szentélyei eltűntek, akkor megszűntek az emberi háborúk (Triak. VIII.5).⁶³ Ennél a

according to the subtraction or addition of others, the unit alone continues fixed and steadfast, abstracted from all multitude and the numbers which are formed from it, and resembling that indivisible essence which is distinct from all things beside, but by virtue of participation in which the nature of all things else subsists.

⁵⁹ Baán: Konstantin mint. 13-14.

⁶⁰ A démonok veszélyéről szóló párhuzam: Mt 10,28.

⁶¹ *Such was the spirit of madness with which these princes sacrificed to their demon deities men consecrated to the service of the King of kings. On the other hand their victims, as noble martyrs in the cause of true godliness, resolved to welcome a glorious death in preference to life itself, and utterly despised these cruelties. Strengthened, as soldiers of God, with patient fortitude, they mocked at death in all its forms; at fire, and sword, and the torment of crucifixion; at exposure to savage beasts, and drowning in the depths of the sea; at the cutting off and searing of limbs, the digging out of eyes, the mutilation of the whole body; lastly, at famine, the labor of the mines, and captivity: nay, all these sufferings they counted better than any earthly good or pleasure, for the love they bore their heavenly King.*

⁶² *And so, as truly worthy the name of Victor, he has subdued the twofold race of barbarians; soothing the savage tribes of men by prudent embassies, compelling them to know and acknowledge their superiors, and reclaiming them from a lawless and brutal life to the governance of reason and humanity; at the same time that he proved by the facts themselves that the fierce and ruthless race of unseen spirits had long ago been vanquished by a higher power.*

⁶³ *And as the keen-sighted eagle in its heavenward flight is able to descry from its lofty height the most distant objects on the earth: so did he, while residing in the imperial palace of his own fair city, discover, as from a watchtower, a hidden and fatal snare of souls in the province of Phœnicia. This was a grove and temple, not situated in the midst of any city, or in any public place, as for splendor of effect is generally the case, but apart from the beaten and frequented road, on part of the summit of Mount Lebanon, and dedicated to the foul demon known by the name of Venus. {...} These proceedings, however, could not escape the vigilance of our august emperor, who, having himself inspected them with characteristic forethought, and judging that such a temple was unfit for the light of heaven, gave orders that the building with its offerings should be utterly destroyed. Accordingly, in obedience to the imperial edict, these engines of an impure superstition were immediately abolished, and the hand of military force was made instrumental in purging the place. And now those who had heretofore lived without restraint, learned, through the imperial threat of punishment, to practice self-control.*

szövegrésznél érdemes megjegyezni, hogy Konstantin valóban folytatott támadó politikát uralkodásának utolsó évtizedében a pogány kultuszokkal szemben, viszont ez korántsem volt oly hirtelen és kíméletlen, mint Diocletianus keresztényüldözése.⁶⁴

A pogányok hazugságait bizonyítva kérdéseket halmoz a *rhétór*, melyek közül a legbiztosabb bizonyítéknak a jószok próféciáinak hamisságát tarja, mivel nem látták ők az Ige eljövételét és a maguk bukását (Triak IX.4-8). A másik, keresztény oldalra tekintve Konstantin páncélja maga az Istenfélelem. Az uralkodó, saját katonáinak és az egész birodalomnak vallási oktatójaként van feltüntetve. Kitűnik győzelmeinek oka, a jel (*Christogramm*), aminek emlékműveket is állíttatott. Új templomokat épített fel a Megváltó életének színhelyein, mindent megtéve a megtérülés érdekében.

Az említett jel nem pusztán szimbólum, hanem a keresztény igazság forrása, melyből származik egy új, jobb világ reménye, hiszen ez készítet mindenkit a bálványok eltiprására (Triak. X.1).⁶⁵ A szent lelkületű életet, mely ebből fakad, a császár hirdeti, akit itt ismét Isten tolmácsának nevez a szerző. Egy hasonlattal is él a szónok: Konstantin, mint hajós kapitány vezeti a birodalmat a legkedvezőbb szélben Isten oltalma alatt (Triak. X.7).⁶⁶

Eusebius a következőkben a császárt megszólítva beszél a teológiáról, mint mások számára való tanúságtételről (Triak. XI.1). A pogány filozófusok által dicsért elemeknek gyönyörűségét nem veti el, hanem felhívja a figyelmet ezek alkotójára, az Atyára. Az Atyán keresztül pedig az Ige formálta olyanná a világot, mely számunkra nehezen felfogható. Ennek értelmében tehát az Ige a dicsőségre méltó. A jelenlévő kép, ahol a teremtés egy alkotó műve, szembe ment az újplatonisták spontán teremtés elvével.⁶⁷

Tovább haladva az Igéről való gondolkozásban, mélyebb értelemben vizsgálja azt a szerző. A *Logos*, az Atya tökéletes utódja köti össze a teremtet világ egészét Istennel és Ő

⁶⁴ Alföldi: *Keresztény császárok*. 105-106.

⁶⁵ *Much might indeed be said of this salutary Sign, by those who are skilled in the mysteries of our Divine religion. For it is in very truth the symbol of salvation, wondrous to speak of, more wondrous still to conceive; the appearance of which on earth has thrown the fictions of all false religion from the beginning into the deepest shade, has buried superstitious error in darkness and oblivion, and has revealed to all that spiritual light which enlightens the souls of men, even the knowledge of the only true God.*

⁶⁶ *He himself, as a skillful pilot, sits on high at the helm of state, and directs the vessel with unerring course, conducting his people as it were with favoring breeze to a secure and tranquil haven. Meanwhile God himself, the great Sovereign, extends the right hand of his power from above for his protection, giving him victory over every foe, and establishing his empire by a lengthened period of years: and he will bestow on him yet higher blessings, and confirm in every deed the truth of his own promises. But on these we may not at present dwell; but must await the change to a better world: for it is not given to mortal eyes or ears of flesh, fully to apprehend the things of God.*

⁶⁷ Wallis: *Az újplatonizmus*. 92.

ennek a világnak őrzője és gondviselője (Triak. XII.2). Mindent átható és mindent az Atya akaratának megfelelően irányító eszköz, Ige; erre az idézet a Szentírásból *János evangéliumának* kezdő versei (Triak. XII.7).⁶⁸ Emiatt Őt mindenkor és mindenhol jelenvalónak és egyetlennek kell elismerni, szemben a többistenhitűekkel; ennek értelmében, aki ismeri ezt a misztériumot, el kell hogy ítélje a pogányok szemléleteit. Az Ige közvetítői szerepét Órigenész alkotta meg.⁶⁹ Erre az egységre több példa is fel van sorakoztatva: az egység egy líra hangszer húrjaiban, az égitestek egysége, hiszen csak egy Nap van, de az emberben is egy lélek van; így az Atya és Ige viszonya is valójában egy egység. Az egy Isten teremtette világ lehet sokrétű, de a művésze, teremtője egy marad (Triak. XII.9). Jelen szakaszban Jézus és a tűz, illetve a fény közti párhuzam a sztoikustól átvett filozófiai kép.⁷⁰

A tizenharmadik *caput*-ban az Ige eljövételének okait ismerjük meg. Itt a szónok a halmozás és fokozás alakzataival élve az okokat a pogány bálványimádásban látja, amely végül az emberek torz gondolkozásához vezetett: folyamatos háborúk, lázadások, politikai csatározások (Triak. XIII.1-16). Eusebius rengeteg istent és hőroszt sorakoztat fel, kik mind az antikvitas jellemeztes alakjai, mindazonáltal ők bálványok, a gonoszság megtestesítői (Triak. XIII.4-5).⁷¹ Az Isten látva ezeket a bűnöket kegyelméből küldte el közénk az Igéjét. A kegyelem a pogány, teocentrikus gondolkodók esetében fontos megoldást jelentett a földi lét szenvedéseinek megértéséhez.⁷²

A felhozott példákat, hasonlatokat az Ige megtestesülésének misztikumának megértése céljából sorakoztatja fel. A halandó test által a Fiú, az Isten közelebb került mindnyájunkhoz, viszont isteni mivolta, az Atyával való kapcsolata nem csorbult; ugyanúgy, mint mikor egy líra

⁶⁸ *In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God. All things were made by him and without him was not anything made that has been made*

⁶⁹ Frenyó Zoltán: *Krisztológiai és antropológiai kérdések az ókeresztény gondolkodásban, Fejezetek a patrisztika történetéből*. Budapest. 2002. 56.

⁷⁰ Barth: *A sztoa*. 200.

⁷¹ *To the evil spirits themselves which lurked within their statues, or lay concealed in secret and dark recesses, eager to drink their libations, and inhale the odor of their sacrifices, they ascribed the same divine honors. Once more, they endeavored to secure the familiar aid of these spirits, and the unseen powers which move through the tracts of air, by charms of forbidden magic, and the compulsion of unhallowed songs and incantations. Again, different nations have adopted different persons as objects of their worship. The Greeks have rendered to Bacchus, Hercules, Aesculapius, Apollo, and others who were mortal men, the titles of gods and heroes. The Egyptians have deified Horus and Isis, Osiris, and other mortals such as these. And thus they who boast of the wondrous skill whereby they have discovered geometry, astronomy, and the science of number, know not, wise as they are in their own conceit, nor understand how to estimate the measure of the power of God, or calculate his exceeding greatness above the nature of irrational and mortal beings. {...} The Phœnicians deified Melcatharus, Usorus, and others; mere mortals, and with little claim to honor: the Arabians, Dusras and Obodas: the Getae, Zamolxis: the Cicilians, Mopsus: and the Thebans, Amphiaraus: in short, each nation has adopted its own peculiar deities, differing in no respect from their fellow-mortals, being simply and truly men.*

⁷² Halasy-Nagy: *Az antik*. 319-320.; lásd még: Wallis: *Az újplatonizmus*. 118-119.

húrja megsérül, de a művészen nem esik kár (Triak. XIV.4). Jelen példa szintén rokonítható a „fogyatkozás nélküli adományozás” képével.⁷³ Orpheus történetével állítja párhuzamba, hiszen Jézus gyógyításainak, tanításainak, csodáinak médiuma a halandó test volt, mint Orpheus tehetségének a hangszer (Triak. XIV.5).⁷⁴ Testvérünk lett ebből kifolyólag, de természete nem szennyeződött be.

Az üdvtörténet végső mozzanata pedig az Ige halála és feltámadása. A kérdés az, hogy milyen okok miatt történt úgy, ahogy az megtörtént? A pogány filozófusok számára az Isten szenvedése teljesen elfogadhatatlan volt, így érthető, hogy miért fontosak ennek okai.⁷⁵ Eusebius három okot hoz fel. Az első a halállal való küzdelem lényege: a halandóságot, a kárhozatot legyőzni és bebizonyítani, hogy az emberi lélek halhatatlan. A második a krisztusi hit küzdelmére vonatkozik: a Megváltó feltámadott teste által megmutatta tanítványainak, hogy ők is halhatatlanok, ezzel pedig szembe tudnak szállni a démonimádókkal (Triak. XV.1-10). A harmadik jelentős tényező maga az áldozat. Az Ige teste volt az az áldozat Isten számára, mely az emberi faj üdvét szolgálta: erről beszéltek nekünk az igaz próféták is (Triak. XV.11).⁷⁶

A következőkben az egyház működésének terjedését és a Római Birodalom felemelkedését látjuk párhuzamba állítva, együtt növekedtek az emberiség számára (Triak XVI.3-12). A politeizmus a megosztottsághoz vezetett, a keresztény hit és a rómaiak uralma közösen az egységet és a békét hozta el a világra. Ezt az egységet jövendölték meg próféták. Eusebius kérdéseket halmoz, hogy ezt a jó irányba fejlődő kort ki hozta volna el, ha nem maga Isten Igéje, a Megváltó; ezért épülnek szerte a birodalomban templomok és oltárok számára. Nem véletlen, hogy Hadrianus korában felhagytak az emberáldozattal is. Az Isten neve által,

⁷³ Wallis: *Az újplatonizmus*. 93.

⁷⁴ Thus, I say, did our common Saviour prove himself the benefactor and preserver of all, displaying his wisdom through the instrumentality of his human nature, even as a musician uses the lyre to evince his skill. The Grecian myth tells us that Orpheus had power to charm ferocious beasts, and tame their savage spirit, by striking the chords of his instrument with a master hand: and this story is celebrated by the Greeks, and generally believed, that an unconscious instrument could subdue the untamed brute, and draw the trees from their places, in obedience to its melodious power. But he who is the author of perfect harmony, the all-wise Word of God, desiring to apply every remedy to the manifold diseases of the souls of men, employed that human nature which is the workmanship of his own wisdom, as an instrument by the melodious strains of which he soothed, not indeed the brute creation, but savages endued with reason; healing each furious temper, each fierce and angry passion of the soul, both in civilized and barbarous nations, by the remedial power of his Divine doctrine. Like a physician of perfect skill, he met the diseases of their souls who sought for God in nature and in bodies, by a fitting and kindred remedy, and showed them God in human form.

⁷⁵ Wallis: *Az újplatonizmus*.146.

⁷⁶ I may allege yet a third cause of the Saviour's death. He was the victim offered to the Supreme Sovereign of the universe for the whole human race: a victim consecrated for the need of the human race, and for the overthrow of the errors of demon worship. For as soon as the one holy and mighty sacrifice, the sacred body of our Saviour, had been slain for man, to be as a ransom for all nations, heretofore involved in the guilt of impious superstition, thenceforward the power of impure and unholy spirits was utterly abolished, and every earth-born and delusive error was at once weakened and destroyed.

amit Krisztus hagyott ránk, a keresztények csodákat hajtottak végre, mely mindennél több bizonyíték az Atya és Igéjének erejére, a halál és a történelem feletti uralmára.

Saját korához elérkezve, a középpontba a keresztényüldözések kerülnek, amik során szembementek a láthatatlan Istennel, aki láthatatlan bosszút is állt (Triak. XVII.2-8). Az Úr visszaállította a rendet és templomait hívein keresztül építette újjá. A hit ellenségei még életükben kénytelenek voltak engedni a keresztényeknek, hatalmukról le kellett mondaniuk. Ezeknek a történeteknek ki más lehet az oka, ha nem maga a Megváltó? Ennek mentén bizonyítja Eusebius Jézus szavait: „én erre a sziklára építem egyházamat és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.” (Mt 16, 18.); ennek értelmében az első tanítványok lettek a világ törvényhozói és oktatói (Triak. XVII.9).⁷⁷

A záró fejezetben a püspök a császárhoz fordul, akinek minden bizonnyal fölösleges ez a beszédrész, hiszen ő neki is van meggyőződése Istennel kapcsolatban (Triak XVIII.1). A császár tetteiben több mint szavakban és ő az igazság hírnöke mindenki számára. A császárt arra buzdítja, hogy tegyen ő is hasonlóan tanúságot majd a Megváltóról, mint Eusebius ezzel a beszéddel tette. A csaták alatt is az Ige adott Konstantin számára pajzsot és védelmet. A jog és a rend fenntartásában is az Isten segítségére számított, illetve törvényeiből is ezt a hitet lehet kiolvasni, melyek mindenki javát szolgálják. Ezek a bizonyítékai annak, hogy az Isten ereje milyen hatalmas; ezért épült meg a Megváltó hódításainak szent temploma, emlékül Isten erejéről hívó és hitetlen számára. Konstantin így vallja meg jámboran Jézus Krisztus nevét.⁷⁸

Konklúzió

A késő antikvitásban megjelenő keresztények újjá formálták a világot, átrostálták a filozófiát, a művészeteket, de még a politikában is fontos tényezővé váltak. Nagy Konstantin császár uralkodása volt az első olyan időszak számukra, mikor exponenciálisan megerősödhettek. Ebben az időben, maga Konstantin lehetett az első lépés egy keresztény uralkodói minta kialakításában.⁷⁹

⁷⁷ *How wondrous, too, must that power be deemed which summoned obscure and unlettered men from their fisher's trade, and made them the legislators and instructors of the human race!*

⁷⁸ *With such memorials have you adorned that edifice which witnesses of eternal life: thus, as it were in imperial characters, ascribing victory and triumph to the heavenly Word of God: thus proclaiming to all nations, with clear and unmistakable voice, in deed and word, your own devout and pious confession of his name.*

⁷⁹ Baán: Konstantin mint. 19.

Eusebius beszédjében is egy ideális keresztény császár képe tárul elénk. Megfigyelve erényeit, ismertetőjegyeit rájöhetünk arra, hogy a szónok ismerhette a hellenisztikus filozófiai hagyományt. Ezek megjelenése elsősorban a hatalom legitimálásának érdekében ötvöződnék a keresztény hagyomány elemeivel. A görög filozófiai hagyományt a keresztény birodalom elgondolásának megigazulása érdekében használta, illetve a pogányok elnyomását szentesítette.⁸⁰ Egyszerre szólhatott a politeistákhoz és a keresztényekhez is.

A beszédet áttekintve úgy tűnik, hogy nemcsak Konstantin dicséretéről van itt szó. A *Logos*ról, azaz Jézusról egy rendkívül hosszú elmélkedést olvashatunk, amire fontos figyelni. Ez lehet akár annak is a jele, hogy a szerző burkoltan, de próbálta a figyelmet az Igére vonni, mert ő az a közvetítő, akit az uralkodó is utánoz, őt kell dicsérni; tehát a mű elsősorban Istenről szól.⁸¹ Kijelenthető az is, hogy a *Triakontaetérkos* a keresztények egyetemességét és kizárólagosságát szorgalmazza.

A püspök újradefiniálta a császár-Isten kapcsolatot, valamint tökéletesen közelítette egymáshoz a keresztény normákat és pogány elemeket.⁸²

Felvetődnek további kérdések is egyaránt. Milyen közvetett hatása lehet Eusebiusnak és műveinek? Ezek volnának az első jelei annak, hogy a kereszténység politikai tényezővé vált?

⁸⁰ Barnes: *Constantine*. 254.

⁸¹ Farkas: *Teleios*. 64, 86.

⁸² Drake: *Constantine*. 388-389.

Irodalomjegyzék

Forrás:

1. A *Triakontaetér*ikos angol nyelven: <https://www.newadvent.org/fathers/2504.htm> (Letöltés: 2022. 11. 21.)

Szakirodalom:

Alföldi András: *Keresztény császárok, pogány Róma*. Attraktor. Máriabesnyő. 2017.

Baán István: *Konstantin mint koinosz episzkoposz – a vallás a hatalom vagy a hatalom a vallás szolgálatában*. In: *Vallás és hatalom az Egyházatyák korában*. Szerk. Bugár M. István, Gyurkovics Miklós (Studia Patrum 7.). Szent Atanáz Hittudományi Főiskola. Nyíregyháza. 2017.

Barnes, Timothy D.: *Constantine and Eusebius*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, London. 1981.

Barth, Paul: *A sztoa filozófiája*. Ford. Szerémy György (A filozófia klasszikusai 16.). Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó. Budapest. 1998.

Brandt, Hartwin: *Az ókor alkonya: A kései Római Birodalom története*. Ford. Pataricza Dóra. Corvina. Budapest. 2006.

Brandt, Hartwin: *Nagy Konstantin, az első keresztény uralkodó*. Ford. T. Bíró Katalin. Gabo. Budapest. 2007.

Chadwick, Henry: *A korai egyház*. Ford. Ertsey Krisztina, Tornai Szabolcs. Osiris. Budapest. 1999.

Drake, Harold A.: *Constantine and the Bishops, The Politics of Intolerance*. The John Hopkins University Press. Baltimore, London. 2000.

Csízay Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*. L'Harmattan. Budapest. 2018.

Farkas Zoltán: *Teleios Logos Eusebius-tanulmányok*. Szerk. Borzsák István (Apollo Könyvtár 25.). Akadémiai Kiadó. Budapest. 2005.

Frenyó Zoltán: *Krisztológiai és antropológiai kérdések az ókeresztény gondolkodásban, Fejezetek a patrisztika történetéből*. Jel. Budapest. 2002.

Halasy-Nagy József: *Az antik filozófia*. Quintus. Szeged. 2011.

Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Osiris. Budapest. 2007.

Heussi, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Ford. Magyar István. Osiris, Budapest. 2000.

Vanyó László: *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Szent István Társulat. Budapest. 1988.

Wallis, Richard T.: *Az újplatonizmus*. Ford. Buzási Gábor (Historia philosophiae). Osiris. Budapest. 2002.

Papp György: *Kaisareai Euszebiosz Egyháztörténetének historiográfiai jelentősége*: <https://docplayer.hu/45819158-Kaisareai-euszebiosz-egyhaztortenetenek-historiografiai-jelentosege.html> (Letöltés: 2022. 11. 29.)

Függelék

A *Triakontaetérkos*ban megtalálható propagandisztikus jegyekből vett példák táblázatba rendezve.

	Keresztény uralkodói jegyek	Az uralkodó egyházi hatalmának legitimációja	Érvek a pogánysággal szemben
Triak. II., 4-5.	Istenhez vezeti a népét.	Ő az Isten tolmácsa.	Az uralkodó nem mutat be állati áldozatot.
Triak. V., 1-4.	Hatalmának szuverenitását biztosítja a mértékletesség, igazságosság, jámborság erényei.	A császár hatalmát az Igéből meríti.	A császári tekintély és cím a platóni erényekre épül.
Triak. VII., 1-12.	Az Igét utánozza.	Leszámolt a pogányokkal.	A bálványok valójában démonok.
Triak. XVI., 2-10.	Templomokat építtetett a császár.	A birodalom hatalmával közösen egységesíti a kereszténység a világot.	A politeizmus a megosztottságot szüli.
Triak XVIII. 1.	Az Ige adja a csatákban a védelmet az uralkodónak.	Az uralkodó diadalmai, győzelmei az Istent, ekképpen az egyházat szolgálják.	A keresztény uralkodó törvényei mindenki javát szolgálják.